

L'EDUCACIÓ
ÉS POLÍTICA

JAUME
CARBONELL
SEBARROJA

Octaedro

Jaume Carbonell Sebarroja és pedagog i periodista. Ha estat director de *Cuadernos de Pedagogía* fins a la seva jubilació. És professor col·laborador de l'UVIC. Escriu i pertany al consell editorial del *Diari de l'Educació* i del *Diario de la Educación*, on manté un blog setmanal. Ha escrit una dotzena de llibres, el darrer dels quals *Pedagógias del siglo XXI*.

MOSTRA EDITORIAL

Jaume Carbonell Sebarroja

L'educació és política

Octaedro

COL·LECCIÓ: Recursos educatius

TÍTOL: *L'educació és política*

Primera edició: juny de 2018

© Jaume Carbonell Sebarroja

© d'aquesta edició:

Editorial Octaedro, S.L.

C. Bailèn, 5 – 08010 Barcelona

Tel.: 93 246 40 02

octaedro@octaedro.cat

www.octaedro.cat

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, llevat de les excepcions previstes a la llei. Dirigeixi's a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessita fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra.

ISBN: 978-84-17219-69-7

Dipòsit legal:

Realització i producció: Editorial Octaedro

Disseny de la coberta: Tomàs Capdevila

Impressió: Press Line

Imprès sobre paper ecològic, certificat FSC

Imprès a la UE – *Printed in EU*

MOSTRA EDITORIAL

A la meva filla Sara.

MOSTRA EDITORIAL

Sumari

Pròleg	11
Presentació	19

PART I

1. Neutralitat i adoctrinament	25
2. A favor de la política que aposta per la ciutadania democràtica i pel bé comú	43
3. Educació política per dialogar, reflexionar i comprendre el món	59
4. Els espais d'educació política són molt diversos (dins i fora del currículum)	79
5. El llarg i esperançador camí cap a la utopia	93

PART II

6. El medi ambient	105
7. La guerra	117
8. El referèndum de l'1 d'octubre	135
9. Els atemptats de Barcelona i Cambrils	161
Bibliografia	207
Índex	217

MOSTRA EDITORIAL

Pròleg

Educar és ensenyar a pensar políticament i sense partidismes

Ensenyar és mostrar amb paraules i amb fets. Els nens i les nenes, les noies i els nois, però també les persones adultes, aprenen més dels comportaments que d'allò que els expliquen. I, si hi ha contradicció entre allò que es diu i allò que es fa, acostumem a quedar-nos amb allò que es fa. Tothom ensenya, tothom mostra, tothom educa. No només l'escola o la universitat. Ho podem estar fent en bona part dels nostres actes quotidians, des de qualsevol àmbit.

Ensenyar no és adoctrinar, tot i que la paraula *adoctrinar* es pugui utilitzar com a sinònim d'ensenyar. Adoctrinar prové de doctrina i s'ha entès també com formar en una determinada doctrina o instaurar o imposar una determinada doctrina. L'educació no pot ser imposar. A certes edats, quan les criatures són molt petites, cal evitar que duguin a terme determinats comportaments, en benefici de la seva pròpia seguretat. Però, a mesura que les criatures creixen, progressivament ha d'anar agafant més pes l'educació com a diàleg, com a oferir informació, ensenyant com obtenir-la, com qüestionar-la, com analitzar-la, com fer-se'n preguntes i com intentar respondre-hi...

I com podem no adoctrinar? Cal saber distingir entre els àmbits de coneixement en què parlem de fets, que poden ser inqüestionables, objectius, i aquells altres en els quals parlem d'interpretacions i valors, que estan mancats d'un coneixement inqüestionable. Un exemple senzill: podem conèixer de manera objectiva i inqüestionable, si ho fem bé, quantes persones som aquí, quantes cadires hi ha... Això són fets. En canvi, podem arribar a posar-nos d'acord si aquesta assemblea ha estat positiva o no ho ha estat? Podem aconseguir-ho, però ja entrem dins l'àmbit de les valoracions i les interpretacions...

Pensem en un cas una mica més complex, potser: hauríem de poder conèixer si a la nostra societat hi ha pobresa o no n'hi ha. Per fer-ho ens cal establir alguna definició de pobresa i obtenir la informació necessària per saber quantes persones estan en aquesta situació. Un cop disposem d'aquesta xifra, podrem plantejar-nos què volem fer al respecte. Una societat diversa i plural com la nostra, on viuen persones que pensen de manera diferent, ha d'aconseguir posar-se d'acord en fets com el de la pobresa, cosa que no sempre passa. El que segurament costarà més d'acordar és consensuar quines polítiques volem desenvolupar per fer-hi front. Hi haurà partits que proposaran A, d'altres B, d'altres C..., en funció de com entenen que ha de ser la vida a la nostra societat, i no necessàriament perquè vulguin resoldre la pobresa. Alguna cosa semblant podríem dir al voltant del suposat dret a l'habitatge, de l'accés universal a l'educació...

Al meu parer, adoctrinar seria imposar una determinada forma de pensar sobre què fer davant la pobresa, el dret a l'habitatge, l'accés a l'educació, el sistema econòmic... Vol dir això que no hem de tenir cap posició? Significa que hem de mostrar una posició relativista? No. Podem tenir posició, i no per això no adoctrinar, sempre que expliquem hones-

tament i amb rigor per què hem arribat a decantar-nos per una determinada posició.

Quan som docents, crec que, fonamentalment, hem d'oferir coneixements, instruments per a l'anàlisi i la reflexió, eines per plantejar preguntes..., però no promoure posicions concretes si el debat és obert. Cada estudiant ha de poder desenvolupar la seva posició. Ho diré clarament per tal de no esquivar assumptes delicats: a classe no defenso ni la independència de Catalunya ni la no independència, no defenso ni la DUI ni el 155... Miro d'oferir instruments als estudiants perquè entenguin què està passant i per què està passant. Han de conèixer les diferents perspectives. Si després volen prendre'n posició, això ja és cosa seva.

A classe, quan parlem de la interrupció de l'embaràs, de l'eutanàsia, de la fiscalitat..., jo no dic si estic a favor o en contra d'unes opcions o de les contràries. No ensenyo allò que jo voldria que fos. Si algú m'ho pregunta, potser puc explicar quines són les meves preocupacions personals, però el que és important és capacitar el jove perquè pensi amb el seu propi cap en aquestes qüestions. Implica això que puc acceptar algú que em digui que està en contra dels drets de les dones o de les persones homosexuals? Diria que no és el mateix: hi ha drets humans o necessitats humanes essencials que em sento obligat a defensar.

Algú dirà, i tindrà raó, que aquesta posició ja suposa imposar una posició, però em sembla que és la posició més respectuosa amb la llibertat de les persones amb qui comparteixo l'aula. Algú dirà també, i de nou tindrà raó, que quan trio els assumptes que tractarem estic forçant una elecció, però sempre intento que les meves eleccions siguin participatives. Proposo que les fem entre tots. Jo apporto arguments per a la meva proposta, però procuro obrir-la a altres interessos.

«Usted haga como yo, no se meta en política»: aquesta afirmació, atribuïda al general Franco, és una idea força estesa que ve a dir: «Millor que no ens compliquem amb la política». Hi ha qui ens farà creure que són assumptes delicats, difícils, conflictius, que no entenem, dels quals s'han d'ocupar les persones que ens representen políticament... Amb tot, convé tenir present que la política és a tot arreu i que es fa en molts dels nostres comportaments quotidians, públics, però també en els privats...

Paul Laverty, guionista i director de cinema, ha plantejat en diferents entrevistes que tot el cinema és polític, però només un tipus de cinema s'acostuma a etiquetar d'aquesta manera. Llavors, les pel·lícules de Rambo no són polítiques? Ell comenta: «Curiosament, quan es parla de cinema social o cinema polític, només és per referir-se a pel·lícules amb un enfocament d'esquerres, o en les quals es parla dels pobres. Mentre que la majoria de les pel·lícules reflecteixen un punt de vista masculí, de classe mitjana, blanca; però d'això ningú en diu *polític*».

Ja Aristòtil, al segle iv a. C, ens va dir que l'ésser humà és un ésser polític. Ho continuem sent. Vivim en societat. Necessitem formar-nos políticament a fi de poder viure en societat i necessitem pensar si ens agrada el nostre model de societat i com funciona. Les nostres societats es fonamenten en un sistema polític, de justícia, econòmic... Podem assumir-lo o qüestionar-lo. Però és indispensable que l'acceptem o el qüestionem d'una manera activa, no perquè no en siguem conscients. L'educació ens ha de fer conscients, per exemple, que en la nostra societat hi ha coses que són legals i potser no ens semblen justes, i que hi ha coses justes que potser no són legals. L'educació no ens ha de dir què hem de considerar just i tampoc ens ha de dir què ha de ser legal. Ens pot explicar què és legal i per quins motius, i ens pot fer pensar si allò que nosaltres considerem just ho és menys pel fet que no sigui legal.

Al llarg de la història, cal tenir-ho present, la reivindicació de l'educació per al conjunt de la societat, no només per als sectors benestants, ha buscat capacitar les persones perquè siguin més lliures. No hem d'identificar coneixement amb llibertat, però tenir més coneixements i habilitats ens pot permetre enfrontar-nos d'una manera més adequada a reptes que ens preocupen.

Hem de ser conscients que la nostra societat no ha estat sempre com ara i cal que sapiguem per què ha canviat, i si ens semblen bé aquests canvis o si en calen d'altres... S'ha d'estar capacitat per fer-ho. Cal ser conscient que, durant bona part de la història de la humanitat, una part de la població ha estat subordinada a qui ostentava el poder, i això feia que no gaudís de drets, que estigués esclavitzada, que tingués molt limitada la seva llibertat... Podem posar-ne molts exemples: pensem en la situació de la dona, en la condició de les classes populars, en les circumstàncies que viuen les persones migrants, en la defensa dels drets dels animals...

Algú potser sostindrà que l'educació només ha d'anar de llengua, de matemàtiques, de ciències naturals.... Com si això no tingués res a veure també amb la política. Tot en l'educació té alguna cosa a veure amb la política, i cal afrontar-ho, no amagar-ho... Hi ha molts motius que ho aconsellen, però, reprenent les idees d'Aristòtil, podem destacar que l'acció de l'ésser humà, atesa la seva condició social, ha d'estar guiada pel bé comú, pel bé de la societat, i no de les seves parts... Avui tenim clar que no hi ha una única definició possible de bé comú; en parlàvem abans, quan fèiem referència a les diferents posicions possibles, i justament per això hem d'estar preparats per pensar autònomament, així com per fer les propostes que considerem necessàries, debatre sobre tot el que faci falta i provar d'arribar a acords que ens permetin viure com a comunitat.

Si no eduquem en llibertat, per pensar lliures de cadenes i per fer-ho políticament, les nostres societats s'empobriran molt greument. No estarem preparats per viure en democràcia. La democràcia demana que tota la ciutadania estigui formada per poder governar. En cas contrari, governaran poques persones, en forma d'aristocràcia, oligarquia, monarquia... Sense llibertat per poder governar-nos, no som lliures.

Hem de trobar què podem fer a cada edat, sense caure en simplificacions tendencioses, per més ben intencionades que siguin. L'objectiu ha de ser capacitar persones per tal que puguin pensar per si mateixes: fer-se preguntes i mirar de respondre-hi. Per assolir aquest fi, no podem imposar posicions que limitin, sinó que tot s'ha d'orientar a la fita de poder pensar lliurement i críticament. Pensar sobre tot i fer-ho sense haver de prendre'n part a favor o en contra. Convidar a pensar sobre tot allò que afecta l'ésser humà i la seva vida en societat. Som éssers polítics i sempre farem política, fins i tot quan no en fem. No deixem de pensar en l'educació que necessitem, tot sent conscients que la diversitat i la pluralitat de les nostres societats representen una extraordinària riquesa. Tinguem ben present que podem aprendre de tot i de tothom i que també és necessari que adoptem i defensem les posicions que considerem les més adients per viure en societat.

No som davant una tasca senzilla, està plena de desafiaments i reptes difícils d'assolir. Hi hem de pensar constantment, preguntant-nos al voltant d'allò que fem i del que no fem i sobre si ho podríem fer d'una altra manera... En aquest viatge apassionant, alhora que exigent i vertiginós, tota companyia és poca. En Jaume Carbonell és algú que fa anys que ens acompanya, i ara es decideix a fer-ho per mitjà d'aquest llibre, de lectura imprescindible per a qualsevol persona a qui preocupi com eduquem i com ens eduquem

en el si de la nostra societat. Es tracta d'una llibre que, com tota bona educació, és un diàleg obert que busca ajudar-nos a pensar per nosaltres mateixos i aprenent de tothom. Un llibre que està pensat per al món escolar, però que va molt més enllà, ja que s'endinsa en tot procés educatiu: l'escola, la universitat, els mitjans de comunicació i tota la vida pública i política tenen a veure amb l'educació.

JORDI MIR GARCIA
Professor de Filosofia Moral i Política
a la Universitat Pompeu Fabra i a la
Universitat Autònoma de Barcelona

MOSTRA EDITORIAL

Presentació

Els esdeveniments que estem vivint posen en relleu les estretes relacions que hi ha entre política i educació. Sempre ha estat així, però hi ha moments històrics en què aquests vincles es fan més evidents i tot es viu més intensament. La política es cola a l'escola i a qualsevol espai educatiu de mil maneres, perquè tots els esdeveniments n'estan impregnats, com ho estan totes les accions individuals i col·lectives. Que potser hi ha persones que no tenen una opinió, més o menys fonamentada, sobre com els agradaria millorar la seva vida o la de la societat? Que no estem contínuament remenant idees i prenent decisions? Invocar la neutralitat és una fal·làcia que no s'aguanta, ja que amaga la realitat i no fa altra cosa que reproduir l'ordre establert i els interessos dels sectors més poderosos. La política no l'exerceixen només els representants escollits, sinó totes les persones que els trien, que els critiquen o que s'hi abstenen. Perquè la política es fa al Parlament, a la plaça, al carrer i en qualsevol escenari comunitari on es defensen i es reivindiquen drets, on es conviu i on es forja un projecte col·lectiu.

Ens estem referint, sobretot, a la Política, amb majúscula, la que requereix pensament crític, ètica i transparència, i la que aposta per la ciutadania democràtica i pel bé comú. O, el que és el mateix: per la llibertat sense restriccions, per

la solidaritat i per la justícia social. L'educació democràtica no adoctrina, atès que no imposa una determinada manera de pensar –el què pensar–, sinó que obre camins envers el pensament i la reflexió –el com pensar–, i aquesta resulta una distinció que és fonamental.

Hi ha qui diu que comentar a les aules fets controvertits de l'actualitat en claustres dividits o poc entrenats en la cultura democràtica és complicat. Ho és, certament. Ara bé, això no vol dir que no sigui necessari –quasi diria que imprescindible–, si més no si es vol comprendre una realitat cada cop més complexa: el que passa al nostre voltant i el que succeeix arreu del món. Pot dimitir l'educació d'aquest compromís intel·lectual, ètic i social? Això sí, hi ha moltes formes de fer-ho, segons l'edat, la maduresa de les criatures i els joves, el context sociocultural i moltes altres variables. En qualsevol cas, l'educació política només es construeix a partir de la conversa i del diàleg, escoltant, mostrant fets, provocant dubtes i preguntes i acceptant la més àmplia pluralitat de veus i posicionaments. Perquè l'educació crítica, lluny de tancar portes, contínuament n'obre de noves.

El llibre, en la primera part, parla de tot això. En la segona l'atenció recau en quatre àmbits. Els dos primers són el medi ambient i la guerra, qüestions recurrents i universals, encara que els exemples facin una especial referència a l'Estat espanyol. Els dos últims aborden el referèndum de l'1 d'octubre a Catalunya i els atemptats de Barcelona i Cambrils del 17 d'agost, tots dos fets esdevinguts el 2017, caracteritzats per una singularitat indubtable dins l'àmbit català, encara que moltes de les coses que s'hi expliquen es poden transferir a altres contextos. El capítol del referèndum se centra bàsicament en els aspectes més estrictament educatius –malgrat que no es poden deslligar del context polític general– i posa el focus en l'acarament de diferents punts de vista. En el dels atemptats, el més extens, s'ha volgut posar

en relleu la complexitat que suposa entendre un esdeveniment tan dolorós com el que va tenir lloc a les Rambles i a Cambrils i mira d'aprofundir en les raons que porten uns joves a atacar indiscriminadament ciutadans indefensos, tot confrontant diverses mirades i discursos.

M'agradaria destacar quatre aspectes més. En primer lloc, cal dir que en tot moment es defuig de les propostes sobre què cal fer, i encara més de receptes concretes. El propòsit és ben diferent: es tracta d'oferir reflexions i orientacions que poden ajudar el professorat i altres agents educatius a pensar. En segon lloc, voldria expressar el meu desig de no fer servir un llenguatge sexista, tot i que soc conscient de les dificultats que sempre planteja aquest debat. En tercer lloc, voldria remarcar que aquest text s'ha acabat d'escriure el 31 de març del 2018, i és necessari aclarir-ho, perquè en els mesos següents encara poden passar moltes més coses –tot plegat és molt preocupant i accelerat–; però, més enllà de la narració dels fets, hi ha un relat de fons que serveix per conversar sobre el passat, el present i el futur. I, finalment, convé subratllar que som davant d'un llibre obert que planteja molts interrogants amb la intenció d'obrir un debat ampli i rigorós, sense apriorismes ni sectarismes. Per pensar l'educació de manera global i sistèmica; per enriquir la mirada crítica; per aprofundir la democràcia participativa; per posar els béns comuns al servei de tothom; per aconseguir nous drets socials; per construir una xarxa potent de vincles de col·laboració entre tots els agents socials, i per avançar vers l'escola pública comunitària. Mirant el futur amb esperança, amb un ull posat a la realitat i l'altre a la utopia.

Aquest llibre s'ha anat coent a foc lent d'ençà de principis del setembre del 2017, arran dels atemptats, a partir de seminaris adreçats a analitzar algunes d'aquestes qüestions, converses, entrevistes, consultes periodístiques i un

munt de lectures. També s'ha enriquit amb les aportacions de lectors generosos que s'han llegit alguns dels capítols, o fins i tot el llibre sencer. La llista d'agraïments per a les distintes feines i col·laboracions que han millorat aquesta obra seria llarga. Ja se'm disculparà si em deixo algun nom, perquè és de justícia que tots hi apareguin: encara que els llibres tenen autoria, també compten amb petits però valuosos col·laboradors, i no vull que restin en l'anonimat. Aquí ve la llista d'agraïments en ordre alfabètic: Clàudia Bassaganya, Xavier Besalú, Gena Borrajo, Carme Brugarola, Pere Carbonell, Eva Farrés, Pilar Gargallo, Pablo Gentili, Gené Gordó, Daniel Jover, Juan León, María Lozano, Montserrat Llimós, Montse Mestre, Carmelo Marcén, Jaume Martínez Bonafé, Jordi Mir, Rafael Miralles, Jordi Panyella, Ramon Plandiura, Josep M. Puig Rovira, Maribel Puigbert, Mariona Ribalta, Josep Carles Rius, Pau Rodríguez, Julio Rogero, Joan Maria Roig, Raquel Rull, Jordi Solé Blanch, Rosa Toran, Joan Traver, Jaume Trilla i Anna Viñas.

Índex

Sumari	9
Pròleg. Educar és ensenyar a pensar políticament i sense partidismes	11
Presentació.....	19

PART I

1. Neutralitat i adoctrinament	25
Contra el mite de la neutralitat	25
L'adoctrinament anul·la l'educació democràtica.....	30
Del totalitarisme al neoliberalisme.....	34
2. A favor de la política que aposta per la ciutadania democràtica i pel bé comú	43
Principis morals per viure i conviure.....	43
La política és l'ètica de la vida col·lectiva.....	45
La força i l'actualitat del comú	49
Drets humans i de l'infant: un patrimoni eticopolític compartit per garantir la ciutadania i la societat democràtica	51

3. Educació política per dialogar, reflexionar i comprendre el món	59
L'experiència, el primer de tot.	59
Visions del món.	62
La veritat: un procés permanent de recerca	65
Com pensar, no què pensar: el poder de la conversa.	69
Activar el pensament crític, equilibrant raons i emocions	75
4. Els espais d'educació política són molt diversos (dins i fora del currículum)	79
Els mitjans de comunicació	80
Un tast sobre les humanitats.	87
5. El llarg i esperançador camí cap a la utopia	93
Algunes claus de la transformació educativa	93
El compromís ètic i polític del professorat	98

PART II

6. El medi ambient	105
La catàstrofe del <i>Prestige</i> i el moviment del «Nunca más»	105
L'altra catàstrofe de Galícia: l'onada d'incendis	108
L'ecologia política de desenvolupament sostenible: un repte educatiu i social	112
7. La guerra	117
La cara fosca de la realitat que no es pot ignorar	117
La Guerra Civil: un cop d'estat franquista contra la legalitat republicana.	121
La Segona Guerra Mundial, els crims contra la Humanitat i l'ombra d'Auschwitz.	126
Pensar i treballar la guerra i la pau.	130

8. El referèndum de l'1 d'octubre	135
Algunes claus del debat	135
Preguntes i accions a peu d'aula	138
Un referèndum il·legal amb càrregues policials encara més il·legals.	140
Com es viu als centres d'ensenyament amb alumnes informat, confusos i afectats?	143
Docents acusats d'incitar a l'odi i campanya contra l'escola catalana per adoctrinament.	149
El paper dels mitjans de comunicació.	156
9. Els atemptats de Barcelona i Cambrils	161
Primer escenari: la Barcelona silenciosa del «No tinc por!»	161
Segon escenari: la Barcelona es manifesta contra el terrorisme de formes molt diferents.	163
Tercer escenari: els mitjans de comunicació en el punt de mira.	166
Quart escenari: «Com pot ser que ser que uns joves normals i integrats al seu poble de Ripoll...?»	169
Cinquè escenari: «Què ha passat, profe?»	175
Sisè escenari: primera estada a Ripoll amb les tècniques de Joventut.	181
Setè escenari: el reconeixement de les identitats múltiples per avançar vers la interculturalitat.	185
Vuitè escenari: el nou model de convivència a Ripoll.	193
Novè escenari: segona estada a Ripoll, les veus d'actors educatius mig any després dels atemptats	196
Desè escenari: construir coneixement en xarxa i en clau sistèmica.	204
Bibliografia.	207

Els esdeveniments que estem vivint posen en relleu les estretes relacions entre política i educació. La política es fa al Parlament, a la plaça, al carrer i en qualsevol escenari comunitari on es proposen idees, es confronten opinions, es defensen drets i es prenen decisions per millorar les nostres vides individuals i col·lectives.

En aquest llibre es reivindica la Política, en majúscula: la que aposta pel pensament crític i transparent, la democràcia participativa i la més àmplia llibertat d'expressió, i la solidaritat i la justícia social. També per la política que promou una educació democràtica que no adoctrina, perquè no imposa què pensar, sinó que obre camins al pensament i la reflexió, ja que ensenya com pensar, a partir del diàleg, les preguntes i la pluralitat de veus i mirades.

L'actualitat política es cola contínuament a l'escola i no es pot defugir si es vol comprendre una realitat cada cop més complexa, sigui al nostre voltant o arreu del món. Invocar la neutralitat és una fal·làcia que no s'aguanta: amaga la realitat i no fa altra cosa que legitimar l'ordre establert i els interessos dels sectors més poderosos.

A la primera part es parla de tot això. La segona ho il·lustra amb exemples del medi ambient i els conflictes bèl·lics i, més extensament, amb el que va representar a les escoles el Referèndum de l'1-O i els atemptats de Barcelona i Cambrils de l'agost del 2017. D'ençà que es va acabar de redactar aquest llibre (el 31 de març del 2018) s'hauran produït nous esdeveniments, perquè avui la política, més que mai, es mou en el terreny de la velocitat i l'imprevist. Ara bé, més enllà dels fets, el relat ofereix prou marcs conceptuals per entendre el passat, el present i el futur immediat.